

zát, földet, népet s legalább két egyetemen folytassák tanulmányaikat. Decentralizációt akar, hogy forradalom esetén az ország sorsa felett ne egy város döntsön. El akarja törölni a magyar jogi disszertáció benyújtásának szegényletes szokását és pártatlan vizsgát követel. „Ha a vizsga nem nyilvános és ha a bizottsági tagok valamelyike a cenzort nem ellenőrzi, — a cenzor minden emberi gyarlósága érvényesülhet.“ Jobb szelekciót követel a külképviseletre előkészítés érdekében. Szerbia már fél századdal ezelőtt magasabbrendű képesítést adott diplomatáinak. Az angoloknál a diplomata pálya is versenyvizsgálathoz van kötve. A magyar diplomatajelölteknek is be kellene iratkozniuk a párizsi Ecole des sciences politiquesba, ahova a csehek és románok csak azért nem iratkoznak be, mert már ők is alapítottak ilyen iskolákat. Ereky ezzel az új fajta diplomata képzéssel azt szeretné elérni, hogy a legjobban kiművelt emberek és ne közepes tehetségek irányítsák sorsunkat.

A nemzetközi összehasonlítást objektív igazságszeretettel végzi Ereky s épp azért meglepő, sőt ellenmondó, hogy a tapasztalt kisántant-beli kulturfőlényt végül mégis csak külsőlegesen próbálja minősíteni. „S mivel az egyetemek nagysága nem hallgatóságuk számától, hanem az oktatás, a kutatás és nevelés terén elért eredményeiktől függ, ezért tartottam rendkívül fontosnak az egyetemi szelekció nagyszabású és gyökeres reformját.“ Ereky valósággal fürdik a szelekció tapasztalatok bőségében, de kérdés, hogy az általa ajánlott módok, melyek formaiag, jórészt a német változatai, létrehozhatnak-e olyan szelekciót, mely minden arravaló embert az arravaló munkára állít.

B E N E S O V É S A P É K

Irta: VLADISZLAV VANCSURA

Az itt következő próza: részlet a modern cseh regényirodalom egyik legjobb alkotásából, Vladislav Vancura: Pekar Jan Marhoul (Marhoul János, a pék) című regényéből. 1924-ben jelent meg a kis regény először, azóta hatodik kiadása forog közkezen. Vladislav Vancura, az író 1891-ben született, ma a Prága melletti Zbraslavban orvos. A Pekar Jan Marhoul az író legérdekesebb alkotása. Maga Vancura egy írói vallomlásában azt mondja, hogy a költő egyetlen ajándékot kap, amelyről számot kell adnia, ez pedig az anyanyelv. Vancura minden regénye nyelvi élmény. Ilyen a nagy történelmi regénye, a Marketa Lazarová, aztán háborús regénye, a Pole otná a valecsná (Szántóföldek és vérmezők), továbbá kispolgári környezetet gúnyoló derűs satírája, egy bűnügyi regénye, valamint a budapesti környezetben is játszódó újabb regénye, az Utek do Budina (Menekülés Budára). Ez a cseh író elutasítja a fogalmazás olcsó és együgyű eszközeit. Amit nyújt, az a cseh nyelv legnagyobb teljesítőképesége. Odon zamatú, szinte biblikus zengésű a stílusa s mégis modern és mai. Mintha ő járna először velünk az emberi szenvedés völgyeiben, új meg új dolgokat ismerünk meg, melyek eddig eltarakva állottak előttünk. Az író ábrázoló és mesészővő készsége nagy tisztaságnak, az erkölcsi felelősségnek bizonyította. Élesen ír, leleplezően a cseh társadalomról s létező városairól. S ez nem volt akadály a annak, hogy ne kapja meg az állami díjat.

Marhoul, a pék, akiről e részlet is szól, a cseh ember egyik típusa. Az igazi csehek közül való. Nem paraszt, hanem polgár, kézműves, kisvárosi pék. A fia már azonban gimnáziumot végez, középosztálybeli értelmiségi ember lesz. Ez ama társadalmi réteg, mely a legújabb cseh

történelem alakító elemeinek lényegét alkotta. Azért kétszeresen érdekel mindenkit, különösen a magyar olvasót. Számunkra nem a cseh paraszt érdekes, hanem a polgár meg a kisváros, amelyikben él. Ez a polgár az, akit idestova husz éve látunk magunk előtt s mégsem ismerjük igazán. Vancsura megismertet véle. Marhoul János gondolkodásánál fogva bizonyára kivétel, de figurájánál fogva ósalak. Csodálatos ennek az embernek a legendája: tolsztoji passzivitás, a régi forrongó anarchista husziták álmai égnék benne szeliden, mint az enyhén égő csipkebokor. Társadalmi rendjének áldozata ő, aki elbukik, de közben felénk int. Ugy tűnik, valami nagyot szeretne mondani, de ez nem adatik meg néki, mert ő nem a lázadók közé tartozik, hanem azok közé, akik szentek.

(Sz. R.)

Amikor pedig este lett, a pék nem tért nyugovóra. Sört ivott és ez megállította őt. Oda kuporodott a kemencéhez és szívében izlelni kezdte az örömöket, amelyek benne fogantak végefogyhatatlanul. A jelen és a gyermekkor izei keveredtek itt össze valami értelmetlen idővé, idővé, amely ott zúgott és örvénylett a pék fejében. Az árnyék az asztal alatt megnyílik, mint egy titokzatos szekrény, mint egy varázsszekrény, amelyből mesebeli lények lépnek elő, úgy ahogy Marhoul lelke őket ismeri. Csodálatos mesehősök, fiúk és nevezetes nagyapók. Az asztalon áll a sörös korsó; érett, kövér vonalai oly szépek! Az asztallap ketté választja a fényt és árnyékot. „Öreges és fiatalok“, hajtogatja János mester és kényelme meg szerencséje megengedi néki, hogy e szavakat ismétlje, ismétlje a végtelenségig. És amikor már minden halott dolog köröskörül élni kezd, amikor már minden ragyog s a dolgok lábánál leguggol a rövid árnyék, mint délben, Marhoul összerakja hasán a kezeit és lassan elszenderedik.

Ha volna valami titok a világon, Marhoul bizton üstökön ragadná. Azonban a pék immár alszik és ébredésig élni fog a maga bolondságának felhői között, hogy amikor felkel, ismét ugyanazt cselekedje. Egy-másra rakja a dolgokat, a hasznos és a kárt, összeilleszti a létezőt és a csodálatosat, hiedelmek közt él. Ilyen volt e különös pék élete.

Körülbelül tizenegy órakor felkél a helyéről és az éjszakai világba valami butát ejt ki ajka. Azután elindul, hogy végre lefeküdjék Jozefin és János József mellé.

Ott alszik mellettük; ha kitárná karjait, elérné őket. Ime éjszakra van és a kertben a csalogány szava hallik. Hunyorog a csönd és hunyorog az éjszaka és e kettős hang úgy bugyborékol, mint a forrás. Oh alvók, az örömeik is elsötétülnek, az örömeik, amelyek elfoglalták a te szívedet. Jozefin pedig asszony és János József csupán gyermek. Te pedig elmélyedsz szemeddel a világosságban és ismétjeled szavaidat: öregek és fiatalok. Ám a pillanat, ami megmarad, kisebb a percnél, melyet összezúztak a végtelenség malomkövei.

Ha János mester bolond volt, e fajta csöndesei közül való, Jozefin megmaradt munkásnőnek. Az asszony műveltsége egyenes volt és keskeny, mint az ösvény, amelyen járni rendeltetett néki. Az ő számára nem született semmiféle esemény, amely túlélte volna a maga napját. Minden hajnal új munkával vette kezdetét. Jozefin nem nézte sem a kezdetet, sem a véget. A napok elusztak fölötte és bennük feküdt a munkás ereje, mint a fölszántott földben a mag. Ki tudja, hogyan hajt ki? Marhoulné nem volt gazdasszony, bizott János csodálatos okosságában. A hit és a munka: a munkás két karja. És így ment előre ez az asszony maga előtt tartván a sorsát. Kistermetű és szilárd tekintetű asszonyka volt Marhoulné, dús szemöldökei összetalálkoztak és arcának állandó szomorúságot kölcsönöztek. Énekelte és nevetett és ezt is úgy cselekedte,

mint a munka egyéb fajtáját.

Marhoul házába, mint tizennyolc éves lány lépett be és csakhamar könnyedén elfelejtette húsz holdas földjeit. Konyháját ökörfogat hozta ide és amikor lerakták a butorokat, nem érezte a dicsőség ama válfaját, mely ilyenkor a menyasszonyokat elfogja. A pap csöndesen elvégezte az esküvő szertartását s ez volt az egyetlen pillanat életében, amikor János mellett állott kesztyűvel a kezén és koszorúval a fején. Ijedt hangon ejtette ki Jozefin az igent, mert akkor úgy tűnt fel neki, hogy a szó nagyobb a tettnél. De egy pillanat múlva már megint a régi kerékvágásban volt.

Benesov egy város, mely nyugati végével rátámaszkodik a folyóra, egyébként kicsiny, nyütt és ódon. Vig suhancok ordítanak itt az uccasarkokon és régmúlt napokat rágó vén banyák húzózkodnak a négy uccán keresztül, amelyek a főtéren keresztezik egymást. Néha cikkan a mészáros kordélya, amikor ráfut a kibújó köre. Ekkor az ucca megfordul, körülnéz és elsóhajtja magát egy nemzeti káromkodással. Máskor a sörgyár kocsija döcög át az uccán, ismét máskor egy paraszté, vagy pedig egy század katonaság ereszkedik le a hegyoldalról, mint egy fűrge hajó, mely előtt vigan botorkál a tiszt kísérete. Pejsának bácsi üzlete fölött makkász lóg, jeléül annak, hogy itt kártyát lehet venni. Ez az ördögfi játékos tekintetével megbűvöli az uccát, de mégis halványodik már, mintha döglődne, mert a városka szenvedélyei bizony nem nagyok. Itt-ott megtörténik a marhavásárok alkalmával, hogy egy-egy paraszt elkártyázza lovait és kocsiját és az öreg Rejcsek szép összeget zsebel be. Olykor megesik, hogy fölpofozza a hamiskártyást és a korhely a nyirkorgó székről lebukik a köpetek közé. Igazi verekedések azonban csak a másik két kocsmában vannak; itt a szelíd pipafüstben csak néha csillog meg a katona szuronya, csak néha esik meg, hogy veszekedni és verekedni kezdenek a vitézek.

A város hasonlatos a disznóólhoz, melyben henteregnak a kövér ártányok csöndesen, dicsérve minden kormányokat és szent vallásokat. Ugy tűnik föl, mintha az egész embernőj lába itt hurokra volna kötve, a hurok meg egy karóra, amelyre a fájdalmasan szipákoló kanász durva vonásokkal kifaragta ezt szót: Benesov. Hej, ha az öreg Honza barátai közül valamelyiknek jó dorongja volna, mely, mint fűrge villám dolgozhatna itten! És ha Kaspar, a koldus egyszer visszaadhatná a sebeket és gúnyolódásokat! Am senki sem szólt egy szót sem és Kaspar megmaradt községi szegénynek és hülyének. S azon nap óta hogy egy kicsapongó gazember (akinek a neve nem szó, hanem lyuk az emberi beszédben) fogadásból harminchárom kilométeren át a hintaja mögött kergette, ez az összehasonlíthatatlan futó nyomorék is lett. Az az érzésem, hogy ebben a városban valami szörnyű ítélet elveszi a szerencsétlenek esztét, hogy azután odadobja őket minden nyavalyák örvényébe.

Minden este megélénkül az agyonköpdösött járda a boltajtók előtt. Zsidó kisasszonyok és tisztí vizslák hordják errefelé felduzzadt nemiségüket, a pap lépked itt és viszi az aranyerét, mint ahogy a tyuk hordja a tojásait. Hét óra van. A piac másik oldalán hét férfi, hétféle módon vakarja és rázza ki bolháit. Az északi oldalon ott áll a szódás, a kisváros filozófusa, ez a cinikus, aki csak azt sajnálja, hogy nem tud egy üres flaskóban lakni. Rudda, a szódás, aki most Marhoul háza felé néz. A pék katonásan köszön neki, Rudda pedig tölcseért formál a kezével és elordítja az estéli köszöntést. Amikor az óra elüti a nyolcat, a szódás bezárja a bódét és keresetének forrását bekiséri Pejsának bá-

csi boltja mellé, a Geisz-féle ház kapujába. Azt hiszi, hogy ez ott biztonságban van. Ez a férfi is szegény, s másoktól való megkülönböztetésül: zsidó szegény. Csizmában jár, de a fején, már szó, ami szó, keménykalap ivelődik.

Letévén az árut, Rudda átment a piacon a pékhez. „Gyere“ mondá az ajtó előtt Marhoulnak és már be is lépett a boltba. Megismételte a köszöntést és így szólt:

— János, az ember nem futhat el sorsa elől, te azonban rontod a sikeredet. Ha engem a véletlenek szerkesztője iparod urává tenne, öt éven belül kétszer akkora házat építenék magamnak, mint amilyen a tied. Csak éled az életet, mosolyogván az üzlet felett. Hol a te huszezer forintod? Mit csináltál Jozefin pénzével?

— Mi az, nem tudsz válaszolni! — felelé kisvártatva, hogy a pék néma maradt. — Te nem tudsz erre felelni! Süket vagy és vak vagy. Házad már nem bírja el az adósságot és a takaréknemsokára követelni fogja a pénzét. Megtudtam ezt is. Te tegnap veszekedtél a városi gazdával, s ma már mindenki csak erről beszél.

— Ha pék volnál, — válaszolta Marhoul, — te se tennél mást, mint amit teszel. Hisz te sem lustálkodsz, te is, úgy-e, eleget dolgozol?

— De nem dobnám ki a pénzt az ablakon, — felelé emez.

— Igen, te óvatosabb vagy — vetette oda Marhoul és egy történetet mondott el Rudda üzleteiről.

Ez a hitetlen zsidó művelt embernek tartotta magát, s bármennyire is az volt, elég sok rossz könyvet vásárolt össze, hogy aztán egy kis nyereséggel tudjon rajtuk. Rongyos füzetek voltak ezek, melyekben a lassú haladásról volt szó, a törvény keretein belül, ahogy ezt nálunk Hasek, a Svejk írója óta nevezik. Azonban, ha e könyvek kitűnők is lettek volna, Benesov polgárai akkor sem vették volna meg őket, mert nem éltek az igével.

— Hát te éppúgy elvesztetted a pénzedet, mint én — mondá nevetve Marhoul.

— Igen, háromszáz forintot.

— Nem tesz semmit, majd csak visszaszerzed, visszatér a pénz hozád, — állapította meg Marhoul.

A szódás fölemelintette orrát, mint egy uborkát. Mit mondhatott még Rudda? Riadót fújt, minden bölcsességét összehívta a támadásra.

— Buta vagy, — mondotta, megpróbálkozván még egy újabb intelemmel, azonban János félbeszakította, mondván: — Tudom, hogy buta vagyok.

— Nos, ha tudod, mondd meg Jozefin előtt. — Ezt mondván, maga előtt tolta Jánost a feldühödött haladó és kergette a lépcsőkön felfelé.

— Asszonyom, — mondá a szódás búzgóság pirjával az arcán, — eljöttem, hogy felhívjam figyelmét a bajra. Jaj, vigyázzon, vigyázzon!

— Mi az, mi történt? — kérdezte Marhoulné asszony. — Semmi különös, — válaszolá János, — a takaréknállítólag vissza akarja kérni a pénzét. Néhány százasról van szó, nos visszafizetjük neki.

— Nézze asszonyom, — fordult Marhoulné felé a szódás, — férje nem ért ezekhez a dolgokhoz, menjen el maga abba a pénzügyintézetbe és kérdezze meg őket.

Azonban e bölcs tanácsból is falrahányt borsó lett és elmúlt az este, amelyet átlengett a szódás nagy baráti gondossága. Megkondult az esteli harang és a városi torony valamivel magasabbra emelte bolondos sapkáját. Rudda haraggal bevágta az ajtót és kiment. „Verheted a mel-

„ed közepét“, mondá elmenőben Marhoulhoz, „véged van már.“ János ekkor odament az ablakhoz és onnan nézte a felvilágosodottat, aki mint egy nyitott kés vágta a piacot megközelítő éjszakát. Honnan ereszkedett alá, ez az éjszaka? Talán a városi lyukakból? Mindegy, de itt van. Négy lámpaláng úgy szögezi a teret, mint a varázsló fekete köpenyegét. Egy lotyó férfiakkal tárgyal és a csönd körülöttük olyan, mint valami párna. A paráznság nyála és az uzsorás nyereség piszka hentereg e város fenekén még most is, hogy már átsaptak rajta az éjszaka óceánjának hullámai. Ha most átmennél a piacon, vagy a nyomorult parkon, hűtlen asszonyokat találnál ott undok szeretők ölében. A pincefal mögött hallanád a fősvény hangját, akit fojtogat a számok buta falánksága, halálos arccal szoritja a papirrongyot fázos szívéhez, nagyobbat tévedvén, mint a bolond, mert azt hiszi, hogy gazdag. S ha most oda hajolnál az ablakokhoz, a pénzügyintézet ablakaihoz, hallanád a tanács tagjait beszélni, a megfertőztetetteknek eme testületét, amely most arról tárgyal, hogyan kergesse ki Marhoul saját házából. (Cseh-ből fordította: Szalatnai Rezső)

AZ EMBERI CSELEKVÉS- ÉS MAGATARTÁSFORMÁK TÍPUSAI

Irta: HORT DEZSŐ

Sztatikusan véve, mintegy pillanatfelvételen, a „társadalom“ mindig az emberek által kifejtett tevékenységek (szakadatlanul megújuló) komplexuma, amelyben az emberek, kisebb vagy nagyobb csoportokba verődve, így vagy úgy viselkednek.

Valamely szociális sztatikának tehát mindenkor ezt a szociális tevékenységet kell szemügyre vennie: a „cselekvési tér“ (Johann Plenge) főterületeit, a társadalmi munka főformáit.

Nyilvánvaló, hogy „a társadalom“, a „társadalmi munka“ mindig *egy-egy teljesítményekből* áll. Egyesek aratnak és átalakítják a nyersanyagot, egyesek adminisztrálják az árukat és szolgáltatnak igazságot, egyesek gyógyítanak, egyesek hoznak létre gyermekek és felnőttek részére életszabályokat, tudományt, művészetet. Az egyes teljesítmények azonban állandó vonatkozásban állnak egymással, sőt ez a vonatkozás kölcsönöz nekik életet, értéket, jelentőséget a szociális komplexumában, úgyhogy „a társadalom“ *nem csupán egyesek célmeghatározta beavatkozása a természetbe, hanem egyesek összeműködése is, összeműködés, amely annál fejlettebb, bonyolultabb és mégis szervesen összefüggő, minél magasabban áll a társadalom a történeti fejlődés fokán.*

Mert — s ez a második megjegyzésünk — az emberi együttélés és összeműködés, az emberi tevékenységek komplexuma körülbelül még száz évvel ezelőtt is összehasonlíthatatlanul kisebb és egyszerűbb volt, mint ma: a kis, zárt munkaegységek még magamaguknak állították elő a javakat, amikre szükségük volt, amikkel szükségleteiket kielégítették; munkaeszközeik, a maiakhoz viszonyítva, egyenesen gyermekesen primitívek voltak. A csere és a forgalom pár értékes tárgyra szorítkozott s pár utvonalon és téren bonyolódott le s a hir, és személyszállításról a jó öreg postakocsi gondoskodott. Az állami szervezet is s a végső: az egésznek összefoglaló értelmet adó képzetek megfelelő primitív fejlő-